

צום עשרה בטבת

■ **יחזקאל הנביא** חי בבבל, בזמן שבו המלך נבוכדנצר מלך בבל, התחיל את המצור על חומות ירושלים, אשר הייתה השנה התשיעית למלך צדקיה.

הוא התנבא על מה שקורה בארץ ישראל, בעת היותו בבבל. הפרשנים מסבירים שיש חשיבות רבה לנבואה זו, מכיון שבעבר לא הייתה לנו תקשורת מהירה, ובכך שיחזקאל מתנבא על משהו שקורה מאות קילומטרים ממנו, זה מורה שהוא בוודאי נביא אמת.

כלומר, יחזקאל התנבא, ואמר להם, אתם תראו שלאחר זמן יגיעו שמועות שמה שהתנבאתי עכשיו על השמת המצור על ירושלים, באמת קרה, וכך תדעו שאני נביא אמת.

יחזקאל פרק כד

(א) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בְּשָׁנָה הַתְּשִׁיעִית בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר:

(ב) בֶּן אָדָם כְּתוּב כְּתוּב לֵךְ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה סִמְךָ מֶלֶךְ בְּבַל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה:

■ **שאלה** : מדוע הקב"ה רצה שיחזקאל יציין את היום שבו הוא מתנבא נבואה זו?

■ **מדוע** חודש טבת נקרא החודש העשירי?

- **תאריך זה של התחלת המצור מוזכר גם בספר מלכים**

מלכים ב פרק כה

(א) וַיְהִי בְשָׁנַת הַתְּשִׁיעִית לְמָלְכוֹ בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעָשׂוֹר לַחֹדֶשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בְּבַל הוּא וְכָל חֵילוֹ עַל יְרוּשָׁלַם וַיִּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנוּ עָלֶיהָ דָּיֵק סָבִיב:

(ב) וַתְּבֵא הָעִיר בְּמִצּוֹר עַד עֲשָׂתֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה לְמָלְךְ צְדָקְיָהוּ:

שאלה : ע"פ ספר מלכים, כמה זמן ארך המצור על ירושלים?

רד"ק פירש: "ויבנו עליה דיק - הוא מגדל עץ שבונים נגד העיר לכבשה"

ע"פ ספר המלכים, מה הקים מלך נבוכדנאצר מסביב לירושלים?

■ **מה קרה באותה התקופה ומדוע הקב"ה העניש את עם ישראל?**

באותה תקופה עלה לשלטון במזרח התיכון, המלך נבוכדנאצר (השני, היו 4 מלך בבל. הוא הביס את צבא אשור ומצרים, ולאחר מכן את ממלכת יהודה, וירושלים.

הגמרא דורשת (מסכת בבא מציעא דף פה עמוד א): מי יכול לדרוש את הפסוק שניבא ירמיה (מי האיש החכם), מדוע באה על עם ישראל הפורענות של חורבן בית ראשון?

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב (ירמיהו פרק ט פסוק יא)

"מי האיש החכם ויבן את זאת ויאשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ",

דבר זה

אמרו חכמים ולא פירשוהו,

אמרו נביאים ולא פירשוהו,

עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו,

שנאמר (שם פסוק יב) ויאמר ה' על עזבם את תורת אשך נתתי לפניהם.

■ **מדוע נגזר הדין שייחרב בית המקדש הראשון דווקא על ביטול תורה, ולא על כך שעברו על 3 העבירות החמורות (גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה)?**

על כך עונה האלשיך (על הפסוק ירמיהו פרק ט פסוק יב) :

והלא כמו זר נחשב, כי האם כל כך הדבר קשה מלהבין שחכמים ונביאים ומלאכים לא ידעו, כי על עזבם את תורת ה' נחרב בית המקדש?

ועוד היכן מלאכי השרת נזכרים בכתוב:

והנה על זאת השנית אומר כי הוא מאומרו ויגידה שהוא מיותר, אך הוא לרמוז אל מלאכי השרת כד"א (כמה דאת אמר) ובעל הכנפים יגיד דבר :

ועל ענין המאמר אומר, כי הוא ענין מאמרם ז"ל ויתר הקדוש ברוך הוא על ע"א (עבודת אלילים) ועל ג"ע (גילוי עריות) ועל ש"ד (שפיכות דמים) ולא ויתר על ביטול תורה,

והענין הוא כי כמה שנים עברו על שלש עבירות חמורות אלו כמו שאמרו ז"ל, כי שבעה בתי דינים עבדו ע"א (עבודת אלילים) והאריך להם הקדוש ברוך הוא,

ועל כן חכמים ונביאים ומלאכים אמרו בלבם, מה נאמר אם אמרנו שעל ע"א וג"ע וש"ד אבדה הארץ, הלא נאמר בתורה על שלשים ועל רבעים ופה עברו שבעה,

ואם כן לא אבדה על אלה והמה לא ידעו, כי עון ביטול תורה שהוא בשב ואל תעשה היה כל כך חמור שבשבילו אבדה הארץ, על כן לא ידעו מה להשיב, והשיב הוא ית' על עזבם את תורתו שהוא על ביטול תורה

■ ע"פ האלשיך : על אילו עבירות הקב"ה וויתר? _____
כמה בתי דין של ישראל היו בזמן שעברו על העבירות הנ"ל? _____
ביטול תורה מוגדר כמצווה שהיא _____

■ **מי היה האלשיך?**

רבי משה אלשיך, הוא המהר"ם אלשיך, נולד בתורכיה בשנת ה"א רס"ז (1507) ולמד אצל גדולי הדור דאז, ר' יוסף טאיטצק ומרן ר' יוסף קארו. הוא עלה לארץ ישראל, התיישב בצפת, והיה חבר בבית דינו של מרן. בפרשת הסמיכה המפורסמת, הוא הוסמך ע"י מרן בסמיכת הסנהדרין. הוא היה שד"ר (שלוחא דרבנן), היינו שליח מטעם הקהילה לחו"ל לאיסוף כספים לטובת הישוב בצפת) והגיע לכמה קהילות במזרח. מדרשותיו על פרשת השבוע הורכבו פירושי המפורסמים לתנ"ך.

רבי משה אלשיך הוא אחד מארבעה גדולי ישראל שזכו לתואר 'קדוש' בפי העם. האחרים הם :
האר"י הקדוש השל"ה הקדוש ואור החיים הקדוש. הוא היה רבו של רבנו חיים ויטאל (אשר היה תלמידו של האר"י הקדוש).

מהו שמו המלא של האלשיך? _____ היכן הוא נולד? _____
מי היו רבותיו? _____ הוא היה חבר בבית הדין של _____ והוסמך לדיין מומחה.
מה היה תפקידו בקהילות במזרח? _____

מעשה אחר המובא על האלשיך הקדוש והאר"י הקדוש, עוסק בדרשה שמסר האלשיך בשבת קודש בצפת. בתורה הקדושה כתוב שלבן רימה את יעקב "עשרת מונים", וחז"ל דרשו שפירושו מאה פעמים רימה לבן את יעקב. ובהגדה של פסח אנו אומרים "שלבן ביקש לעקור את הכל"...

עמד האלשיך הקדוש והוכיח מתוך הפסוקים את מאה הפעמים שלבן הונה את יעקב. האר"י הקדוש ישב בין הקהל והאזין בכובד ראש. לפתע חיוך גדול הפציע על שפתיו. לאחר הדרשה הסביר האר"י לתלמידיו : לבן הארמי ירד מן השמים והאזין לדרשה, כשעל כל רמאות שמנה האלשיך – נענע לבן בראשו לאישור.

עד שהגיע האלשיך לרמאות מסוימת שעליה נענע לבן בשלילה, באמרו : "על כזה דבר – אפילו רמאי כמוני לא חשב".... מראה רוחני זה גרם לאר"י לחייך בקורת רוח

■ **3 צרות נגרמו לנו בימים אלו**

חז"ל קבעו את צום עשרה בטבת על 3 צרות שנגרמו לנו בסמיכות לתאריך זה :

- א. ח' טבת- תורגמה התורה ליוונית (כרונולוגית- זה האירוע האחרון שקרה מבין השלושה)
- ב. ט' טבת- פטירת עזרא הסופר- מייצג את סיום תקופת הנבואה
- ג. י' טבת- החל המצור על ירושלים, בזמן בית ראשון

כתב : דניאל קינד
עקב כך, חז"ל קבעו את צום עשרה בטבת, כיום אבל על שלושת המקרים הללו.

כך מצינו בפיוט "אזכרה מצוק", שאומרים בצום עשרה בטבת:

אֲזַכְרָה מְצוּק אֲשֶׁר קָרָאֵנִי,

בְּשָׁלֹשׁ מַכּוֹת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה הַכִּנִּי (3 המכות הן 3 האירועים הנ"ל)

אֲדַעֲנִי, הַנִּיאֲנִי, הַכְּאֲנִי, אֲדַעֲתָה הַלְּאֲנִי (הפייטן נקט 3 לשונות של הכאה, כנגד 3 הצרות)

(הלאני = לשון של עייפות, מרוב הצרות)

דַּעֲכֵנִי בְּשִׂמּוֹנָה בּוֹ שְׂמָאֵלִית וְיִמְנִית, (קיבלתי מכה ביום ח' בטבת, גם מצד שמאל וגם מימין, כלומר גם בט' טבת וגם ב"י טבת)

הֲלֹא שְׁלֹשֶׁתָּן קִבְעֵתִי תַעֲנִית (על 3 האירועים הללו, קבעו את צום עשרה בטבת)

וּמְלֹךְ יָוֵן אֲנִסְנִי לְכַתֵּב דָּת יִנְנִית, (ביום ח' בטבת, תלמי מלך מצרים (אשר היה בנו של תלמי- שר צבאו של אלכסנדר מוקדון היווני), הכריח את היהודים לתרגם לו את התורה מעברית ליוונית, כדי שהיא תיכלל באוצר הספרים הגדול שהיה לו בארמון)

עַל גְּבֵי חֲרָשׁוֹ חוֹרְשִׁים, הָאֲרִיכוּ מַעֲנִית (פסוק מתהילים קכט, ג. ייתכן שהפייטן הביא את הפסוק הזה כי מדובר על כך שהפכו את עם ישראל להיות כבהמה החורשת בתלם, והלשון "תלם" רומזת לשמו של המלך "תלמי")

■ המקור בגמרא לעניין תרגום התורה ליוונית:

מסכת מגילה דף ט עמוד א

דתניא: מעשה בתלמי המלך שכנס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסן. ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם.

■ שאלות:

1. מהן 3 המכות שקרו לעם ישראל בחודש טבת? _____
2. מי היה מלך מצרים אשר תירגם את התורה? _____
3. באיזה מסכת בגמרא מסופר מקרה זה של תרגום התורה? _____

■ המשך הפיוט:

זַעֲמֵתִי בְּתִשְׁעָה בּוֹ בְּכַלְמָה וְחִפְרִי, (ירדה עלינו בושה וצער גדול ביום ט' בטבת)

חֲשֵׁךְ מַעֲלֵי מַעֵיל הוּד וְצִפְרִי (ירד מעלינו ההוד של הקדושה עם סילוק הנבואה)

טָרַף טָרַף בּוֹ הַנּוֹתֵן אֲמָרֵי שֶׁפֶר, הוּא עֲזָרָא הַסּוֹפֵר. (הסתלק עזרא הסופר ביום ט' בטבת)

יּוֹם עֲשִׂירֵי צָהָ בֶן בּוֹזֵי הַחוּזָה, (ביום ט' בטבת, הקב"ה נתן נבואה ליחזקאל בן בוזי)

כָּתֵב לְךָ בְּסֵפֶר הַמִּחְזָה (אמר לו הקב"ה כך תכתוב לו בספר הנבואה)

לְזַכְרוֹן לְעַם נִמְסֵ וְנִבְזָה, אֶת עַצְמֵ הַיּוֹם הַזֶּה. (שיזכרו לעד את היום הזה שבו החל המצור על ירושלים)

המקור (יחזקאל פרק כד):

(א) וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי בַּשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית בְּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ לֵאמֹר:

(ב) בֶּן אָדָם כְּתוֹב כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם אֶת עַצְמֵ הַיּוֹם הַזֶּה סִמְךָ מְלֹךְ בְּבֶל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעֶצְם הַיּוֹם הַזֶּה:

■ שאלות:

1. מדוע ירד צער על עם ישראל בט' טבת? _____
2. מדוע עם ישראל נחשב לעם "נבזה" ביום י' בטבת? _____

■ מחברו של הפיוט "אזכרה מצוק"

הרב יוסף (בן רבי) שמואל טוב עלם היה תלמיד חכם פוסק ופייטן צרפתי, אשר חי בסוף תקופת הגאונים (980-1050 לסה"ס). חיבר חיבורים חשובים כמו "סדר עולם זוטא", ועריכת הספר "הלכות גדולות" ו"סדר תנאים ואמוראים". הוא חיבר גם את הפיוט "חסל סידור פסח כהלכתו".

■ השאלה היא מה הקשר בין שלושת האירועים הללו?

בח' בטבת, תורגמה התורה ליוונית. בט' בטבת נפטר עזרא הסופר. ובי' בו החל המצור על ירושלים בזמן בית ראשון. חז"ל אחדו את שלושת האירועים העצובים האלו, ליום אחד וקבעו תענית ביום האחרון מבין שלושתם.

שלושת שלבי החורבן, הם רצף אחד. תחילת חורבן בית ראשון, הביא בהמשכו להפסקת הנבואה, שגרמה לתורה להילמד בכלים זרים. החורבן שמתחיל בעשרה בטבת, עם הקפת ירושלים במצור, ממשיך בט' בו עם הפסקת הנבואה בפטירתם של עזרא ונחמיה, ומגיע לשיאו בח' בטבת עם תרגום התורה ליוונית.

החורבן שמתחיל בסוף ימי בית ראשון, לא הסתיים עם בניית הבית השני. למרות שבזמן הורדוס מלך ישראל (אשר חי לאחר תקופת שלטון החשמונאים), בית המקדש היה מפואר יותר מאשר מבימי שלמה, עיקרו היה חסר. עוד לפני חורבן בית ראשון נגזו ארון הקודש, ובבית שני, קודש הקודשים עמד ריק. ולא רק זאת, פריטים רבים חסרו בבית שני.

החוסר העיקרי בבית שני, היה בהעדר השראת השכינה. עם הקמת בית שני, מפסיקה הנבואה מהעולם, ואין עוד דיבור ישיר בין הקב"ה ובין בני האדם. מותם של עזרא ונחמיה, מאחורני הנביאים, מסמן את סוף הנבואה. אם כך, פטירתם, אינה מסתכמת רק באובדן האישי של שניים מחשובי האומה, אלא היא גם מעידה על סוף הדיבור הא-לוהי עם בני האדם.

סופה של הנבואה הוא גם תחילתה של הפילוסופיה. החכמה היוונית פורצת ושוטפת את העולם. תהליך הבניה בכלים האנושיים, מלמטה למעלה, עומד בסתירה לדיבור הא-לוהי שהיה מלמעלה למטה.

בהמשך כופים על חכמי ישראל לתרגם את התורה ליוונית. העניין כאן הוא לא התרגום המילולי, אלא העברת התורה לכלי ניתוח יווניים. כשתורת ישראל יורדת למערכת האנושית היוונית, יש בזה פגיעה אנושה, לא רק בתורה אלא בכל העולם. חז"ל מתארים שכשתרגמו את התורה ליוונית ירד על העולם חושך לשלושה ימים.

■ הסבר בלשונך: איזו "התדרדרות רוחנית" חלה בתאריכים ח', ט' וי' טבת לעם ישראל?

■ דרך התיקון- דבריו של הרב צבי יהודה הכהן קוק (בנו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק- הראי"ה)

(הרב אליעזר מלמד שליט"א כתב) ואמר מו"ר הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, שיש לתקן בעשרה בטבת שלושה עניינים אלו:

- א. לעומת המצור על ירושלים - לחזק את חומות ירושלים ולבנות את הארץ ברוח ובחומר.
- ב. לעומת מיתת עזרא, יש להגדיל תורה ולהאדירה תוך עיסוק בקיבוץ גלויות כדרכו של עזרא הסופר.
- ג. לעומת תרגום התורה ליוונית, יש להבריא את הרוח והתרבות הישראלית המקורית, ולעקור ממנה את הרוחות הרעות שדבקו בה במשך הגלות ושלטון הגויים

■ יום פטירתו של עזרא הסופר- ט' טבת:

למרות שלעיל הבאנו שבט' טבת נפטר עזרא הסופר וכמו שמצינו בפיוט "אזכרה מצוק", מצינו שלשו"ע תאריך זה אינו ברור.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקפ סעיף ב

בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חשך בעולם שלשה ימים;
ובט' בו לא נודע איזו היא הצרה שאירע בו;

הט"ז העיר על כך ותמה על השולחן ערוך

תימה גדולה, הא (הרי) איתא (יש) בסליחות של י' בטבת דבט' בו מת עזרא הסופר וצ"ע (וצריך עיון) רב:

אמנם הרמ"א (רבנו משה איסרליש) הסביר (בספרו "מחיר יין" שהינו פירוש על מגילת אסתר, בעמוד מ"ד) שאותה צרה שהתכוונו אליה חז"ל אינה מות עזרא הסופר, אלא מדובר שביום זה (ט טבת) נלקחה אסתר למלך אחשוורוש, ועל כן קבעו ביום זה תענית.

■ **ייחודו של צום עשרה בטבת על פני שאר הצומות (ט' באב, י"ז בתמוז, ג' בתשרי):**

צום עשרה בטבת הינו מיוחד משאר ארבעת הצומות, משום שנאמר בנבואת יחזקאל (פרק כד):

(ב) בן אדם כתוב כתב לך את שם היום את עַצְמֵ הַיּוֹם הַזֶּה סִמָּךְ מִלְּךָ בְּכֹל אֶל יְרוּשָׁלַם בְּעַצְמֵ הַיּוֹם הַזֶּה:

לשון דומה של "בעצם היום הזה" נזכרה גם בצום יום הכיפורים

ויקרא פרק כג (כח) וְכָל מִלְאכָה לֹא תַעֲשׂוּ בְּעַצְמֵ הַיּוֹם הַזֶּה כִּי יוֹם כְּפָרִים הוּא לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְפָנַי ה' אֱלֹקֵיכֶם:

מכאן לומד האבודרהם חידוש גדול ולפיו, לעומת שאר 3 הצומות על החורבן, שנדחים ליום חול אם הם חלים בשבת, צום עשרה בטבת אינה נדחה, ואם הוא היה יוצא בשבת, יש לצום בשבת, מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה". בפועל בימינו אין מציאות שצום עשרה בטבת יחול בשבת, כי אין אנו מקדשים ע"פ ראיית הירח, אלא ע"פ לוח קבוע. הבית יוסף הביא את דבריו של האבודרהם:

בית יוסף אורח חיים סימן תקנ

וה"ר דוד אבודרהם כתב בהלכות תענית (עמ' רנד) שעשרה בטבת הוא משונה משאר תעניות

שאם היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר

מפני שנאמר בו (יחזקאל כד ב) בעצם היום הזה כמו ביום הכפורים

■ **שאלה:** מאילו מילים לומדים שצום עשרה בטבת אינו יכול להידחות ליום אחר? _____
מדוע בימינו אין מציאות שכזו שצום עשרה בטבת יחול בשבת? _____

הבית יוסף השיג על דבריו של האבודרהם, שצום עשרה בטבת אינו יכול להידחות, וכתב

ולא ידעתי מנין לו זה

■ **מי היה האבודרהם?**

ר' דוד ב"ר יוסף אבודרהם חי בספרד במאה הי"ד. יתכן שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים, אך הדבר אינו ברור. ספרו המכונה 'ספר אבודרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה, והוא מהספרים החשובים מסוגו. הוא כולל גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים.

מי היה שמו המלא של האבודרהם? _____ מה מיוחד בספרו? _____

■ **לימודו של הגאון הרב חיים (הגר"ח) הלוי סולובייצ'יק**

הקדמה: בישיבות בעם ישראל במהלך הדורות היו כל מיני צורות של לימוד הגמרא. לפני כ-130 שנים, הגר"ח סולובייצ'יק חידש דרך בלימוד הגמרא, אשר לפיה יש לעיין בכל פרט בגמרא, ולגלות שלעיתים שני דברים שנראים לנו דומים, הם בעצם שני דברים שונים, כי יסודם בשני מהויות שונות.

כתב : דניאל קינד

ביאור העניין: הגר"ח ביאר (על מסכת ר"ה יח, ב) שיש הבדל עקרוני בין צום עשרה בטבת לבין 3 הצומות האחרים (י"ז תמוז, ט' באב, ג' תשרי)

וזוהו החילוק בין עשרה בטבת לכל התעניות,
דכל התעניות מתענים מפני המאורעות שארעו ותלוי **בחודש** כדכתיב בקרא,
 אי"כ יכולים להתענות גם למחר, ולכן כשחל בשבת נדחה למחר,
 אבל **בעשרה בטבת** דכתיב "בעצם היום הזה" (עי' ר"ה דף י"ח ע"ב), אי"כ הוא דין דוקא באותו יום,
 וע"כ (ועל כן) א"א (אי אפשר) לדחותו למחר, ושפיר (=טוב, כלומר: יפה הדבר) היה אפשר להתענות אף בשבת.

זכריה פרק ח פסוק יט: פה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמזעדים טובים והקמת והשלום אהבו:

יחזקאל כד (ב) בן אדם כתוב כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה:

■ לפי דברי האבודרהם והגר"ח יוצא:

מהות היום תלויה (ביום/ בחודש)	האם ניתן לדחות ליום אחר באותו חודש	המילים בפסוק המעידות על מהות זו
		י"ז בתמוז, ט' באב, ג' תשרי
		עשרה בטבת

■ מי היה הגר"ח סולוביצ'יק?

ר' חיים הלוי סולוביצ'יק נולד בוולוז'ין בשנת תרי"ג (1853) לאביו ר' יוסף דב בר מחבר 'בית הלוי', ששימש בה כראש ישיבה לצידו של הנצי"ב. בילדותו עבר עם אביו לסלוצק, ואחר נישואיו לנכדתו של הנצי"ב, בתו של ר' רפאל שפירא, חזר לוולוז'ין. בשנת תר"מ (1880) מונה גם הוא לראש ישיבה לצידו של הנצי"ב, והתפרסם מאוד בגלל שיטת לימודו המיוחדת. כשנסגרה הישיבה בשנת תרנ"ב (1892) עבר לבריסק שאביו שימש אז כרבה, וכשזה נפטר לאחר כמה חודשים מונה ר' חיים לרבה של בריסק במקומו. ר' חיים נחשב לאחד מגדולי ראשי הישיבות בדורות האחרונים, ובמקביל פעל הרבה גם במישור הציבורי, בעירו ובכל יהדות רוסיה; בין השאר התפרסם במעשי החסד שלו. גם בבריסק המשיך ללמד תלמידים נבחרים, ושיטתו בלימוד - 'דרך ההבנה' - נקראת עד היום 'שיטת בריסק'. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה גלה לוורשה, ולקראת סופה בשנת תרע"ח (1918) נפטר בעיר אוטווצק הסמוכה לה. בחייו לא פירסם ספרים; חידושי ודרך לימודו הועברו בעל פה ע"י תלמידיו, שרבים מהם שימשו כראשי ישיבות בליטא ואח"כ בארץ ישראל ובארה"ב, והם השפיעו עמוקות על דרך הלימוד בישיבות עד היום.

היכן הגר"ח נולד? _____ כיצד מכונה אביו של הגר"ח? _____ כיצד מכונה שיטתו המיוחדת בלימוד הגמרא? _____

■ דבריו של היערות דבש (חלק א דרוש ב) - הרב יהונתן בן ר' נתן נטע אָיִבֶּשֶׁץ על עשרה בטבת:

"יום הרע אויב בקודש לצור על עיר, ויום ההוא קשה לישראל למאד יותר מיום חורבן הבית, כי ט' באב אינו דוחה שבת, ואילו י' טבת דוחה שבת כמו יום הכפורים. ומזה מופת כי צרה גדולה היתה, וכל התחלות קשות, וכיון שכבר הותרה הרצועה מלמעלה לצור על עיר, כבר אח"כ היתה הדרך כבושה לפני אויבי עמו לעשות כאשר זממו בעוונות הרבים"

■ מדוע י' בטבת חמור מט' באב, והרי בט' באב נחרבו שתי בתי המקדש, ובי' טבת רק החל המצור? _____

■ מי היה הרב יהונתן אייבשיץ?

הרב אייבשיץ חי בשנים 1764-1690 (לסה"נ), ונפטר ביום כ"א באלול. הוא נולד בפולין. היה רב בקהילות שונות באירופה. כתב בחייו 98 ספרים, שרובם עוד לא הוצאו לאור ונשארו בכתב יד. הוא כתב ספרים חשובים כמו ה"כרתי ופלתי" על חלק יורה דעה, ו"אורים ותומים" על חלק חושן משפט. מלבד ידיעותיו הרבות בתורה, היו לו ידיעות רבות גם בחכמות החול, ועל כן הוא התחבב בעיני השרים והמלכים, והיה לו קשר גם לראשי הכמורה הנוצרית. דבר זה עזר לו להציל את היהודים מפני עלילות שונות שרצו להאשים את היהודים בהם.

מסופר עליו: רבי יונתן יצא מביתו לרחוב. פגשו המלך ואמר לו: הרגליים להיכן? השיב לו רבי יונתן: אדוני המלך, איני יודע. כעס המלך וציווה לאוסרו. לאחר ששככה חמת המלך שלח להביא את רבי יונתן ואמר לו: מפני-מה לא החזרת לי תשובה כהלכה על שאלתי? אמר לו רבי יונתן: אדוני המלך, תשובה כהלכה החזרתי לך. אין אדם יודע, להיכן רגליו מובילות אותו. ועיניך הרואות שכן. יצאתי מביתי על-מנת לילך לבית המדרש, ורגלי הובילו אותי – לבית האסורים...

■ יום עשרה בטבת הינו גם יום הקדיש הכללי:

יום עשרה בטבת נקבע עוד בתקופת המקרא כיום צום, המציין את תחילת המצור על ירושלים ואת ראשית התהליך שהביא לחורבן ירושלים ובית המקדש בידי נבוכדנאצר מלך בבל.

בימינו קיבל התאריך עשרה בטבת משמעות נוספת, הקשורה לשואה: בתקופת השואה נרצחו בידי הנאצים ושותפיהם שישה מיליונים מיהודי אירופה, ובהם כמיליון וחצי ילדים. תאריך מותם של רבים מהם אינו ידוע, ועל כן נקבע יום עשרה בטבת, שהוא יום צום ותענית, כיום הקדיש הכללי: יום שבו אומרים תפילת קדיש לזכרם של האנשים, הנשים והילדים שנרצחו בשואה ואשר יום מותם אינו ידוע.

■ נקרא עתה דברים שכתב הרב דב בערל ווין על מהות היום¹

אחרי האסון הנורא של השואה, חיפשו העם היהודי ומדינת ישראל את היום הראוי ואת הדרך הראויה לתת ביטוי לצער ולזכור את הקורבנות החפים מפשע של אותו טבח ענקי חסר תקדים. מדינת ישראל בחרה תאריך בסוף חודש ניסן (כ"ז ניסן) כיום השואה. היום הזה כולל השמעת צפירה, דקת דומייה, תוכניות זיכרון מיוחדות ברדיו ובטלוויזיה ומוזיקה שקטה. השואה הונצחה בסרטים, במוזיאונים, בספרים, בהרצאות וכמעט בכל דרך אפשרית אחרת. אך הרבנות הראשית לישראל ביקשה לציין את השואה בדרך אחרת, מסורתית יותר, וקבעה את יום עשרה בטבת כיום זיכרון וכיום הקדיש הכללי לזכר ששת המיליונים שנספו בשואה.

בהיסטוריה היהודית כל האסונות צוינו על ידי תעניות. מאחר שעשרה בטבת הוא יום צום בכל מקרה, חיברה הרבנות אליו את יום הקדיש הכללי לזכר הנספים בשואה. חוץ מארבע התעניות הקבועות, עשרה בטבת, צום גדליה, י"ז בתמוז ותשעה באב, נהגה יהדות מזרח אירופה לקיים ימי תענית נוספים, כמו כ' בסיוון, בו מציינים את הפוגרומים והגירושים שחוותה יהדות אשכנז במשך השנים ממסעות הצלב ועד חמלניצקי ואחריו.

בכל פעם שיש אפשרות הצמידו ימי זיכרון לימי תענית קיימים, כפי שהצמידו את יום הזיכרון לגירוש יהודי ספרד לתשעה באב. זה תמיד היה הנהוג בעולם היהודי.

אחד הקשיים הגדולים של היהדות המודרנית הוא לציין את האירועים העצומים שקרו לנו במאה האחרונה. איך לציין את הקמת מדינת ישראל? איך לקדש את זיכרון קורבנות השואה? במסורת היהודית כל האירועים הגדולים הונצחו בתוך הקשר דתי. אך בימינו, כשהחלק גדול מהעם היהודי ומנהיגותו כבר לא רואים את עצמם כמחויבים לנורמות הדתיות המסורתיות, שאלות ההנצחה האלה הולידו תוצאות שנויות מאוד במחלוקת.

היהדות הדתית ניסתה להעניק נופך דתי לימי הזיכרון החילוניים האלה. ההצלחה של המאמץ הזה הייתה חלקית בלבד, ולכן עדיין יש הרבה רגשות מעורבים בעניין ימי הזיכרון האלה. הקדיש הכללי שנאמר בעשרה בטבת הוא ניסיון דתי לערוך טקס זיכרון מכובד ומסורתי, טקס מאחד שמקובל על כל היהודים. הרושם האישי שלי הוא שדרך הציון הזאת תפסה תנופה מסוימת בשנים האחרונות. אם היא תצליח אי-פעם להיות מקובלת על כולם, כפי שקיוותה הרבנות הראשית, רק ימים יגידו.

כשדור השואה הולך ונעלם, הקושי בהנצחת השואה בדרך משמעותית לדורות הבאים רק גובר. יום קדיש כללי, כמו עשרה בטבת, תלוי בקיומו של רגש יהודי מסוים. קשה מאוד לעורר רגש כזה בלי לפנות למסורת היהודית, לאמונה או למצוות. עשרה בטבת כיום הקדיש הכללי חושף את הבעיה העמוקה של הזהות היהודית והמקום שתופסים המסורת וחלק מהפולחנים הדתיים בחיינו ובחברה שלנו.

לעם היהודי זיכרון היסטורי שאינו שוכח כמעט דבר. הנצחה של אירועים, אסונות וגם ניצחונות, היא עודנה חלק מהחיים היהודיים. צורת ההנצחה שבחר עם ישראל לאירועים שונים יכולה להשתנות מזמן לזמן ומדור לדור, אך אפשר לומר בוודאות שהזיכרון היהודי וההנצחה ינצחו בסופו של דבר.

¹ מדינת ישראל בחרה ביום כ"ז בניסן כיום השואה, בגלל שביום זה פרץ המרד הערבי כנגד הישוב היהודי קודם הקמת המדינה בשנת 1936 לסה"נ. היא בחרה ביום זה כיום השואה כדי לסמל מעבר משואה לתקומה, כך שיום זה של כ"ז ניסן מגיע קודם יום הזכרון לחללי צה"ל ויום העצמאות.

■ **שאלות:**

- א. באיזה יום בחרה מדינת ישראל לקבוע את יום הזכרון לשואה? _____
- ב. באיזה יום בחרה הרבנות הראשית לישראל לקבוע את יום הזכרון לשואה? _____
- ג. מדוע הרבנות הראשית לא רצתה לקבוע את יום הזכרון מתי שמדינת ישראל קבעה (אין תשובה בקטע, נסה לחשוב)? _____
- ד. כיצד הנציחו אירועים עצובים במהלך הדורות בהיסטוריה היהודית? _____
- ה. נסה לחשוב: מהו עיקר המאבק האידיאולוגי (=רעיוני) שטמון מאחורי המאבק בין קביעת התאריך של יום השואה בתאריך שבו קבעה הרבנות הראשית מול זו שקבעה מדינת ישראל? _____

■ **הלכות הצום:**

הצום נמשך מעלות השחר, ועד לצאת הכוכבים.

מה הדין בצום עשרה בטבת ביום שישי, האם יתענו עד כניסת השבת?

- פעם הבאה שיצא צום עשרה בטבת ביום שישי, יהיה בשנת תשפ"א.

השו"ע דן בעניין צום שחל בערב שבת, והרמ"א פסק למעשה שבתענית ציבור יש לצום עד "צאת הכוכבים".

על כך יש להעיר, שכיום המנהג הוא להתפלל ערבית רק בצאת הכוכבים שהדבר נחשב ללילה ממש. אמנם בעבר, לפני שנים רבות היה מנהג מצוי להתפלל ערבית לאחר פלג המנחה, ולקבל שבת בשעה מוקדמת, כדי שהציבור יספיק לחזור לביתו קודם החשכה. זאת משום שבעבר לא היה אמצעי תאורה כמו בימינו, והיה צורך לסיים את התפילה, בשעה שעוד ניתן יהיה לחזור הביתה בבטחה.

על כן, הייתה מחשבה לומר שניתן יהיה לסיים את הצום בעשרה בטבת, מיד לאחר היציאה מבית הכנסת, עוד קודם "צאת הכוכבים", על כך משמיע לנו הרמ"א, שבתענית ציבור יש להשלים אותה לגמרי עד "צאת הכוכבים" ולא מועיל לסיים אותה קודם לכן.

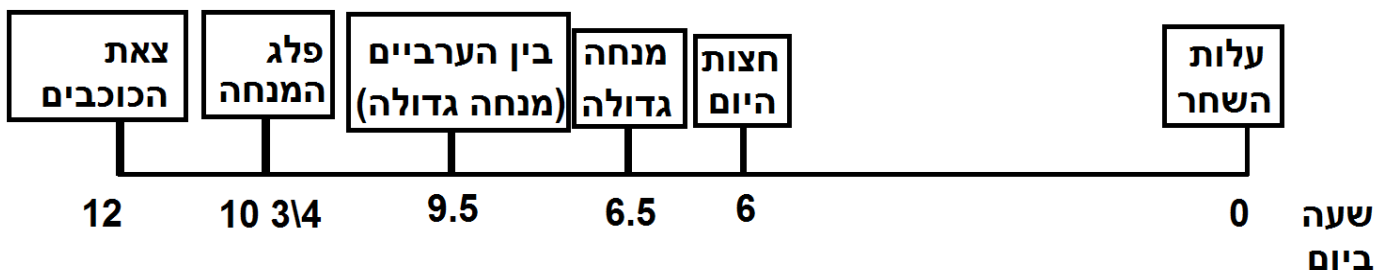
שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רמט סעיף ד

אם קבל עליו להתענות בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלים הציבור תפלתו.

הגה: וי"א (ע"ש אומרים) דלא ישלים, אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת, יאכל (טור ומרדכי ס"פ בכל מערבין בשם הר"מ והגהות מיימוני פי א' מהלכות תענית). לכן:

בתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית;

ובתענית צבור ישלים, והכי נהוג (מהרי"ל).

■ **שאלות:**

- א. ע"פ היש אומרים שמובא ברמ"א, מתי ניתן לסיים את הצום ביום שישי? _____
- ב. ע"פ פסיקת הרמ"א, מתי ניתן לסיים:
 - (1) תענית יחיד: _____
 - (2) תענית ציבור: _____
- ג. ממתי ניתן להתפלל ערבית בשעת הדחק? _____
- ד. כמה זמן הוא פלג המנחה קודם צאת הכוכבים? _____

כתב : דניאל קינד

לדוגמה, בפעם הבאה שיהיה צום עשרה בטבת בשנת תשפ"א :

א. פלג המנחה : 15:38

ב. צאת הכוכבים : 17:04

1. לפי היש אומרים ברמ"א, ניתן להתפלל ערבית בפלג המנחה ולסיים את הצום בערך בשעה _____
2. אך לפי פסיקת הרמ"א למעשה יש לסיים את הצום בשעה _____

■ התענית כיום התעלות ותיקון²:

הרמב"ם פוסק בהלכות תעניות:

רמב"ם הלכות תעניות פרק א הלכה א

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר (במדבר י') על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.

■ מהי המצווה המצוינת ברמב"ם?

הלכה ב: ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל **מעשיהם הרעים** הורע להן ככתוב (ירמיהו ה') עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

כיצד יש לעשות תשובה ע"פ הרמב"ם?

הלכה ג

אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה (ויקרא כ"ו) והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי.

מהי הסכנה הטמונה במצב בו עם ישראל לא יעשה תשובה כראוי?

■ חוץ מן המצווה מן התורה שהיא לתקוע ולהריע בחצוצרות בשעת צרה, יש עוד מצווה מדרבנן להתענות לשם תשובה:

הלכה ד: ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים

■ תעניות קבועות לכל ישראל:

רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה א:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן

כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה

ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות,

שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'.

הלכה ב: ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק

■ מדוע אנו צמים היום על מקרה שכבר לפני כ-2500 שנה?

כיצד הצום עוזר לנו לחזור בתשובה?

² מבוסס על מה שנכתב באתר <http://www.yeshiva.org.il/midrash/1911>